

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 41, Yıl/Year: 2020 (Haziran/June)

**Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin
Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)**

*A Research on The Institutionalization of Zakat in Turkey And Religious
Staff’s Perspective (Kocaeli Example)*

Günay Terzi

Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve
Araştırma Merkezi – Master’s Degree, Sakarya University, Research Center For Islamic
Economics and Finance (RECISEF).

gunay.terzi1@ogr.sakarya.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-6583-7061>

Mahmut Bilen

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı –
Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of Economic
Theory.

bilen@sakarya.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-8512-5528>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 14/02/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 09/04/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2020

Atf/Citation: Terzi, Günay – Bilen, Mahmut. “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/41 (2020): 81-114. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.689221>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)*

Öz

Zekât ibadetinin, tarihsel sürecine bakıldığında, Medine döneminde farz kılındığı, Hz. Peygamber ve Halifeler döneminde devletin zekât memurları tarafından toplandığı, ancak bu dönemden uzaklaşıldıkça, zekât-devlet ilişkisinin gittikçe zayıfladığı, tarihsel süreç içerisinde de bireysel olarak ifa edildiği görülmektedir. Günümüzde İslam ülkelerinde, toplumda sosyal adaleti temin etmeye yönelik çeşitli kurumsal gelişmeler olduğu bilinmektedir. İslam ülkelerinin bir kısmında zekât kurumunun yasal bir zemine kavuşması ve kurumsal yapının farklı biçimleri ile teşekkül edilmesi açısından önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde, zekât kurumlarında biriken fonlar, yıllar içinde önemli bir artış eğilimi göstermiş, yoksulluk ve gelir eşitsizliği ile mücadelede önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir. Ülkemizde ise, zekâtın yasal bir zeminde kurumsal bir yapıya kavuştuğu söylenemez. Bu çalışmada İslam ülkelerinin zekât uygulamalarına değinilerek, ülkemizde Din hizmetlerini vermekle yükümlü olan Diyanet teşkilatında görev yapan personelin zekâtın kurumsallaşması hakkındaki bakış açısını tespit etmeye yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada zekâtın kurumsal yapıya kavuşturulmasının gerekliliği ortaya konulurken, oluşturulması muhtemel zekât kurumunun yapısı hakkında öneriler ortaya konulmuştur. **Anahtar Kelimeler:** İslam Ekonomisi, Zekât, Zekâtın Kurumsallaşması, Zekât ile Yoksulluk İlişkisi, Diyanet Personeli.

A Research on The Institutionalization of Zakat in Turkey and Religious Staff’s Perspective (Kocaeli Example)

Abstract

When looked at the historical process of the concept of zakât, it become obligatory in Medinan period, collected by zakât officers of the state during the Prophet Muhammad and the four Caliphs period, but the zakât-state relationship has weakened gradually and it has been performed individually in the historical process. At the present time, it is known that there are various institutional developments in Islamic countries aiming to provide social justice in society. In some Islamic countries, it is seen that there are important developments to achieve a legal basis for the zakât institution and establishing an institutional structure with different forms. In these countries, funds that piled up in zakât institutions showed a significant upward trend over the years and became an important source of finance in fighting with poverty and income inequality. However, in our country, it cannot be said that zakât has attained an institutional structure on legal grounds. In this study, by referring applications of Islamic countries to the concept of zakât, a field study was conducted to identify the perspective of the staff working in the religious organization, which are responsible to provide religious services in our country, about the institutionalization of zakât. In this research, while the necessity of bringing the zakât into an institutional structure is revealed, suggestions are presented about the structure of the zakat institution which is likely to be established.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Islamic Economy, Zakat, Institutionalization of Zakat, The Relationship Between Zakat and Poverty, Religious Staff.

* Bu çalışma Mayıs 2019 tarihinde Günay Terzi tarafından (Prof. Dr. Mahmut Bilen danışmanlığında) tamamlanan “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Dünya genelinde ve ülkemizde dikkat çeken ekonomik sorunlardan biri yoksulluk ve gelir-servet eşitsizliği sorunudur. Bu sorun politika yapıcılar ile bilim insanlarını üzerinde düşünmeye ve çözümler geliştirmeye sevk etmektedir. Semavi dinler arasında toplumda yoksulluğun yok edilmesi için müntesiplerini en fazla teşvik eden din İslam olmasına karşın, yoksulluğun en dramatik şekilde yaşandığı coğrafyaların başında da İslam ülkelerinin geldiği görülmektedir. Bunun pek çok nedeni olmakla beraber, Müslüman ülkelerin az gelişmişliği sorunu, Müslümanların İslam’ın emri olan zekât başta olmak üzere mali ibadet yükümlülüklerini gereğince yerine getirmemeleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım kurumlarının arzu edilen düzeyde oluşturulmaması ve İslam dininin yoksullukla mücadelede etkili olacak kurumlarının - zekât en başta gelenidir- istenen kapasiteye ve işlevselliğe kavuşturulamamış olması akla gelen faktörler olarak sıralanabilir. İfade edilen hususlara rağmen İslam ülkelerinde yoksulluğun ortadan kaldırılarak, gelir eşitsizliğinin azaltılabilmesi için hükümetler tarafından çeşitli politikalar uygulamaya konulmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için İslam dininin önemli bir kurumu olan zekâtın, ifade edilen sorunların azaltılmasındaki rolüne ilişkin geniş bir literatür oluşmuştur.

Zekât, iktisadi hayata yön veren, fakirliğin önlenmesinde bir görev üstlenen, birincil gelir dağılımının adil olmadığı bir ortamda, bir tür yeniden dağıtım mekanizması ortaya koyarak geliri ve serveti yeniden dağıtan bir görev üstlenmektedir. Günümüzde toplumda gelir yetersizliğinden kaynaklanan birçok bireysel ve sosyal sorunun çözümünde dikkate değer katkılar sunacak potansiyele sahip olan zekât kurumundan, istenen düzeyde faydalandığı söylenemez. Zekât konusunda görüş beyan eden İslam alimlerinin zekâtın temlik şartını biraz geniş yorumlaması ile günümüzde kamu bünyesinde hizmet sunan sosyal yardım ve güvenlik hizmetlerinin önemli bir kısmının zekât gelirleri ile finansmanı mümkün olabilecektir. Son yıllarda Türkiye’de sosyal destek kapsamında önemli bir hizmet sunulan mültecilere yönelik yiyecek, giyecek, barınma vb. yardımların, çocuk esirgeme kurumu hizmetleri, yoksulların sağlık giderlerinin karşılanması, İslami ilimler eğitimi alan öğrencilerin giderlerinin zekât gelirlerinden karşılanmasının mümkün olabileceği ifade edilmektedir.¹ Zekâtın istenen düzeyde etkin ve işlevsel bir niteliğe kavuşması için, kurumsal yapıya kavuşmasının önemi, dünyada zekât kurumlarının başarılı şekilde uygulandığı farklı ülke tecrübeleri analiz edildiğinde, artan zekât gelirleri ve ekonomide neden olduğu olumlu faydalar açısından dikkat çekicidir. Bu araştırmada; İslam dininin temellerinden biri olan

1 İsmail Yalçın, “Malezya Kurumsal Zekât Uygulaması Üzerine”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (2016), 244.

zekâtın, ibadet boyutundan ziyade ekonomik boyutu ile toplumda sağlayacağı etkilerinin daha da geliştirilmesi için hem tarihsel geçmişi hem de günümüzde çeşitli ülke örnekleri tartışılarak analiz edilecektir. Özellikle zekâtın kurumsal yapıya kavuşmasının yine ekonomide ve sosyal yaşam üzerinde ne tür etkilerinin olacağı bu araştırmanın hareket noktasını olacaktır.

1. Bir Sosyal Refah Kurumu Olarak Zekât

İslam'ın ana hedeflerinden biri, insanlar arasındaki yardımlaşma duygularını harekete geçirerek, toplumun huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Böylece fakir ve zengin arasında oluşması muhtemel çatışmalar azalacak, zengin ile fakir arasındaki sosyal mesafe ve gerilim ortadan kalkacaktır. İslam bunları sağlayabilmek için mecburi ve ihtiyari olmak üzere bir takım müesseseler geliştirmiştir.² Bunlardan biri de zekât müessesesidir. Gerek insanın gerekse toplumun sağlıklı bir zemin üzerinde inşasını temine yönelik olan ibadetlerden biri olan zekât, yüksek gelirlinin, gelirinin bir kısmından gönüllü olarak vazgeçmesine sevk ederek insanın kendi iç dünyasında meydana getirdiği tekâmül kadar, bu gelir transferi ile yoksulun yaşamı üzerinde meydana getirdiği dönüşüm ile de toplumsal yaşama önemli katkı sağlamış olmaktadır. Zekât ferdi boyutta, kişinin kalbindeki mal sevgisini dengelemekte ve kişiyi mala karşı bağlanmaktan alıkoymaktadır. Haz ve hızın tutkusuna savrulmamanın en etkili yollarından biri; gönüllü olarak kendi dışındaki zayıfları koruyacak, destekleyecek gelir transferine açık olma. Bu hem bireyin gelişimine hem de toplumsal barışın sağlanmasına önemli düzeyde katkı sağlayacaktır. Böylece zekât, Müslüman bireyin kalbindeki merhamet duygularını harekete geçirecek, kalbin katılaşmasını da engellemeye yardım edecektir.³ Gazali'ye göre zekât, insanın cimrilik hastalığından kurtulabilmesinin en önemli yollarından biridir. İnsanın manen arınmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü mükellef, zekâtını verdikçe cimrilikten temizlenmekte, malını Allah için elden çıkarmış olmanın da gönül huzurunu hissetmektedir.⁴

Zekât makro ekonomiye sağlayacağı katkı açısından değerlendirildiğinde, zekâtın ekonomik sistem içerisinde düzenleyici bir rolü bulunmakla beraber hem ekonomide toplam talebin istikrarını sağlamak hem de toplumdaki düşük gelirliler kesime aktarılan zekât ödemeleri ile toplam talep düzeyinin artmasına vesile olacaktır. Böylece ekonomide lüks tüketime olan talebin

2 Servet Armağan, "İslam Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 82.

3 Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi* (İstanbul: Çığır Yayınları, 1977), 100.

4 İmam Gazali, *Kitâbu Esrâri'z-zekât, Zekâtın Sırları*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2017), 35.

azalmasına yardım edecektir. Zekât verenlerin yapacağı yardımlarla devletin sosyal transfer bütçesinin daha düşük bir düzeyde oluşmasına katkı sağlayacak, bu vesileyle kamunun toplam gelirlerini başka alanlarda kullanma olanağına imkân sağlamış olacaktır. Tüketim ve üretim sürecinin dışında atıl kalan fonların zekât ile azalmasının önüne geçilmesiyle, zekât mümkün olduğunca sahip olunan kaynakların ekonomide aktif kullanılmasına yönelik bir fonksiyon oluşturacaktır. Piyasa yapıcı ve sosyal adaleti temin eden fonksiyonun ötesinde, toplumda sağlayacağı sosyal irtibat ve uyum sonucu toplumda işlenen suçların azalmasında rolünün olduğu ifade edilmektedir.⁵

Öteden beri dünya üzerinde yaşayan insanlar arasında farklı gelir düzeyine sahip insanlar bulunmaktadır. Asıl düşündürücü olan bu sınıflar arasında sevgi, saygı ve kardeşlik bağlarının giderek kopma noktasına gelecek şekilde zayıflamış olmasıdır. Çeşitli kurum ya da kuruluşlar tarafından ortaya konan istatistiklere göre, dünya üzerinde 1 milyardan fazla insan günde 2 dolardan daha az gelire geçinmek zorunda kalırken, kalan zengin kesim 38.486 kattan fazla gelir elde etmektedir. Kronik açlık çeken kesim, rakamlara döküldüğünde ortaya çok çarpıcı sonuçlar çıkmaktadır. 824 milyon kişi kronik açlıkla mücadele etmektedir. Ortaya konan rakamlar gelir adaletsizliğini en acı biçimde açığa çıkarmaktadır. Bunun yanında nüfusun %10’unun dünya servetinin %85’ine malik olduğu görülmektedir. Ayrıca her yıl 6 milyon çocuk ya yetersiz beslendiği ya da kötü beslendiği için hayatını kaybetmektedir. Bu rakamlara hastalıklar sebebiyle ölen çocuk sayısı da ilave edildiğinde, rakamlar 11 milyona kadar çıkmaktadır.⁶ Devletler yoksulluğu ortadan kaldırarak adil bir gelir dağılımı ortaya koyabilmek için çeşitli politikalar geliştirmiş olmalarına rağmen, yoksulluk ve adil olmayan gelir dağılımı, dünyanın en büyük problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Devletlerin ortaya koyduğu önlemler daha çok kamu merkezlidir. Yüksek gelir sahiplerinden yüksek miktarda vergi alınarak, düşük gelir sahiplerine sağlık, eğitim vb. şekilde transfer edilmektedir. Ancak bu uygulamalar kamuya bir borç yükü yükleyerek, beklenen faydanın elde edilmesine olanak tanımamaktadır. Bu noktadan hareketle, İslam’ın çözüm önerilerinin dikkate alınması gerekmektedir ki, onlardan en önemlisi de zekât müessesesidir.⁷ Ancak yoksulluk oranları dikkate alındığında, yoksulluğun en yoğun olduğu coğrafyanın İslam coğrafyası olduğu görülmektedir. O halde gerek dünyada gerekse ülkemizde zekâtın unutulmuş fonksiyonları tekrar işlevsel hale getirilerek, zekâtın bireysel bir ibadet olmasından ziyade, toplum

5 Mohammed Younus Hussein, *Zekâtın Ekonomik Hayata ve Devlet Bütçesine Etkisi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 76.

6 Yaşar Yiğit vd., *Zekât İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 19.

7 Mahmut Bilen, “Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu”, *Türkiye İslam İktisadi Dergisi* 3/1 (2016), 20.

tabanına yayılarak, devlet aklının müdahil olacağı bir kurumsallaşma sürecine girilmesi birçok açıdan yararlı olacaktır. Böylece zekât işlevsel ve gerçek amacına hizmet edecek hale gelebilecektir.

Son yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri, sosyal adaletsizliği azaltmaya yönelik olarak sosyal refah kurumlarının oluşturulmasıdır. Bu vesile ile toplumda gelir dağılımında ve yoksulluğun azaltılmasında önemli mesafeler kat edilmiştir. Ancak özellikle son dönemlerde bu gelişmenin birçok ülkede kamu açıklarının ve borç stoklarının artışında önemli rolünün olduğu görülmektedir.⁸ Bu çerçevede İslam ülkelerinde toplumsal meşruiyetinin oldukça yüksek olduğu zekâtın; sosyal adaletin temininde tamamlayıcı ve telafi edici rolünün önemi, zekâtın kurumsallaşması açısından önemli bir potansiyel taşıdığı unutulmamalıdır.

İslam ülkelerinde yoksulluk sorunu ve gelir dağılımı eşitsizliğinin ciddiyeti yanında onun kadar önemli olan diğer bir sorun, bu ülkelerde beşerî sermaye göstergelerinin de iç açıcı bir yapı arz etmemesidir.⁹ Beşerî sermaye indeksine göre ülkelerin sıralamasında İslam ülkelerinin önemli bir kısmının ilk 100 içinde olmadığı dikkat çekmektedir. Beşerî sermaye indeksinin bileşenleri incelendiğinde önemli bir kısmı insani gelişimin eğitim, sağlık ve gelir düzeyi ile ilgili olduğu görülmektedir. Zekât kurumundan etkin şekilde faydalandığında hem ülke içinde hem de ülkeler arasında insani gelişimde önemli düzeyde bir yükselme sağlanarak dünyada yaklaşık 200 ülkenin sıralandığı indekste İslam ülkelerinin daha iyi bir konuma gelmeleri mümkün olabilecektir.

Tablo 1: İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkelerin Beşerî Sermaye Açısından Dünya Ülkeleri Arasındaki Sıralaması (2017)

İİT Üye Ülkeler	Ülke Sırası	İİT Üye Ülkeler	Ülke Sırası	İİT Üye Ülkeler	Ülke Sırası
Birleşik Arap Emirlikleri	34	Özbekistan	105	Uganda	162
Katar	37	Libya	108	Benin	163
Brunei Darussalam	39	Türkmenistan	108	Senegal	164
Suudi Arabistan	39	Gabon	110	Komorlar	165
Bahreyn	43	Mısır	115	Togo	165
Umman	48	Endonezya	116	Sudan	167
Kuveyt	56	Filistin	119	Afganistan	168
Malezya	57	Irak	120	Fildişi Sahili	170
Kazakistan	58	Kırgızistan	122	Cibuti	172

8 Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004), 215-228.

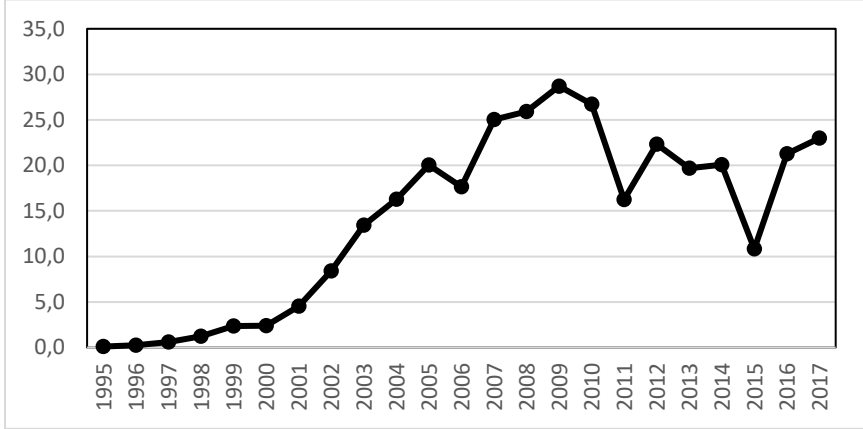
9 Mahmut Bilen & Günay Terzi, "Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine Bir Araştırma", *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* 5/2 (2019), 133-167.

İİT Üye Ülkeler	Ülke Sı- rası	İİT Üye Ülke- ler	Ülke Sı- rası	İİT Üye Ülke- ler	Ülke Sı- rası
İran	60	Fas	123	Gambiya	174
Türkiye	64	Guyana	125	Gine	175
Arnavutluk	68	Tacikistan	127	Gine Bissau	177
Azerbaycan	80	Bangladeş	136	Yemen	178
Lübnan	80	Somali	148	Mozambik	180
Cezayir	85	Pakistan	150	Mali	182
Tunus	95	Kamerun	151	Burkina Faso	183
Ürdün	95	Suriye	155	Sierra Leone	184
Surinam	100	Nijerya	157	Çad	186
Maldivler	101	Moritanya	159	Nijer	189

Kaynak: United Nations Development Programme (UNDP), “Human Development Report 2018” (Erişim 28 Temmuz 2019).

Tablo incelendiğinde sıralamada üstlerde olan ülkelerin doğal kaynak zenginliğine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. İslam ülkelerinin sosyal refah kurumlarının geliştirilmesi ve zekâtın bu alanda sağlayacağı katkının fark edilerek zekâtın kurumsal kapasitelerini geliştirerek hem ekonomik hem de sosyal güvenlik mekanizmalarını iyileştirerek insani gelişim düzeylerini yükseltmeleri mümkündür.

Şekil 1: Sosyal Güvenlik Kurumları Gelir - Gider Farkı (Milyar TL)

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2019” (Erişim 28 Temmuz 2019).

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarının açıkları küçümsenmeyecek düzeydedir. Sağlık kurumlarının açıkları, yaşamsal riskleri kapsayan sigorta giderleri ifade eden bu açıkların kapatılmasında zekât gelirlerinin sağlayacağı katkı ile toplumda sosyal risklerin azaltılmasına ve sosyal güvenliğin güçlendirilerek ülkedeki bireylerin insani gelişmişlik düzeylerinin yükseltilmesine katkı sağlanabilir.

2. İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkelerin Zekât Düzenlemeleri ve Literatür

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üye ülkelerin, insani ve yer altı kaynaklarına baktığında oldukça iyi bir potansiyele sahip olmalarına rağmen, ülkelerin refah ve kişi başına düşen gelir açısından, beklenen performansı sergilediklerini söylemek zordur.¹⁰ Tablo 1’de görüleceği üzere İİT üyesi ülkelerin ekonomik durumu çok iç açıcı değildir. İİT’nin toplu olarak analiz edilecek verileri dünya ile kıyaslandığında durum açık şekilde görülecektir. İİT üyelerinin dünya nüfusundaki payı %25’ler¹¹ düzeyinde olmasına karşın, dünyada üretimdeki (GDP) payı ancak %6,7 düzeyindedir. Benzer şekilde dünyada ortalama kişi başına gelir, 11673 \$¹² olmasına karşın, İİT üyesi ülkelerde o değer; 6420 \$ düzeyine kadar düşmektedir. Fark edileceği üzere İslam ülkeleri sahip olduğu doğal kaynak zenginliğine rağmen, üretkenlik açısından oldukça düşük bir performansa sahiptir. Üretilen değerın bölüşümündeki manzara da adaletten uzak bir görünüm sergilemektedir. Zekât kurumu açısından manzaraya bakıldığında, orada da ülkelerin önemli bir kısmında halen bir zekât düzenlemesinin olmadığı dikkat çekmektedir.

Zekâtın kurumsal yapısına ve özellikle analize konu olan Türkiye’nin geçmişteki tecrübesine bakılmasında fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar gelen süreçte zekât İslam toplumlarında sınırlı düzeyde kurumsal bir yapı çerçevesinde, ancak daha yaygın olan biçimi ile bireysel olarak daima ifa edilmiştir. Osmanlı tecrübesinde doğrudan bir zekât kurumunun yer almadığı ancak devlet tarafından alınan vergilerin bir tür zekât mahiyeti taşıdığı ifade edilmektedir.¹³ Özellikle canlı hayvanlar üzerinden alınan verginin, zekâtın gereklerine uygun olmaması sebebiyle, bu uygulamanın zekât olarak ifade edilmesinin pek mümkün olmadığı Genç tarafından ortaya konulmaktadır. Osmanlı Devleti’nin esas itibarıyla yoksulluğu yok etmeye odaklanacak ekonomik model sağlamaya çalışmasının bunda etkili bir rolünün olduğu görülmektedir. Nitekim Paris ve Londra gibi başkentlerle İstanbul’daki dilenciler mukayese edildiğinde, İstanbul’daki dilenci sayısının Paris ve Londra gibi şehirlerdeki dilenci sayısı ile kıyas edilemeyecek düzeyde az olduğu bir vakıdır.¹⁴ Genel olarak ifade edilecek olursa, zekâtın bireysel olarak ifa edildiği dönemlerde ve ülkelerde toplanan zekâtın,

10 Hüseyin Ağır vd., “İslam Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Değerlendirilmesi”, *İsefe* (Erişim 07 Mart 2019).

11 Nufusu.com, “Dünya Nüfusu” (Erişim 28 Temmuz 2019).

12 Statistic Times, “Projected GDP Ranking (2019-2024)” (Erişim 28 Temmuz 2019).

13 Süleyman Kaya, “Osmanlı Döneminde Zekât”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 337; Ziya Kazıcı, “Osmanlı Devleti’nde Zekât”, *Din ve Hayat* 29 (2016), 34-37.

14 Mehmet Genç, “İktisadi Açından Osmanlı’da Zekât Uygulamaları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 255-261.

zekât potansiyelinin altında kaldığı ve zekâtın kurumsal zemine kavuştuğu uygulamalar ile toplanan zekât tutarında ciddi bir artış olduğu yapılan çeşitli araştırmalarda görülmektedir.¹⁵

Zekâtın ihmal edilmesinden, hak sahiplerine haklarının teslim edilmemesine kadar pek çok sorunun var olduğu görülmektedir. Ancak günümüzde bazı İslam ülkelerinin Hz. Peygamber dönemi uygulamalarına geri dönerek, bu ibadete tekrar kurumsal bir nitelik kazandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Benzer çabalar ülkemiz için de söz konusudur. Ülkemizde zekât kurumunun hem tarihsel tecrübesi hem de günümüzdeki durumunun tespit edilerek ortaya konması gerekmektedir. Zekâtın kurumsal bir yapıya kavuşturulabilmesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair çalışmalar yapılması gerektiğine inanılmaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatına üye olan ülkelerin çok büyük bir kısmında zekât müessesesi bulunmamakta, bazı ülkelerde bu görev çeşitli zekât oluşumları aracılığıyla yapılmaktadır. Zekât, Sudan, Yemen, Suudi Arabistan, Pakistan, Libya ve Nijerya’nın bazı eyaletlerinde zorunlu olarak toplanmaktadır. Zekâtın gönüllülük esasına göre toplandığı ülkeler; Ürdün, Mısır, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei Darussalam, Endonezya, İran, Katar, Kazakistan, Kuveyt, Lübnan, Malezya ve Nijerya’nın bazı eyaletleridir. Gerek ülkeler arasında gerekse ülkelerin kendi sınırları içerisinde farklı uygulamalar bulunmakla birlikte, İslam dünyasının zekâttan yeterince istifade ettiğini söylemek zordur. İİT üyesi 57 ülkeden zekâtın kurumsal niteliğe kavuşmasına ilişkin düzenleme yapılan ülke sayısı 20’den daha azdır. Dolayısıyla zekâtın kurumsal yapıya kavuşup, etkin bir sosyal refah kurumu niteliğine kavuşmasına yönelik son yıllarda gelişmeler olmasına rağmen İslam dünyasında kat edilen mesafenin halen sınırlı düzeyde olduğu söylenebilir. Birleşmiş Milletler (BM) 2018 İnsani Gelişim Raporuna göre, yoksulluğun en çok görüldüğü ülkeler yine İslam ülkeleridir. Bunların arasında Burkina Faso, Çad, Nijer, Mozambik, Benin, Sudan, Afganistan, Gambia gibi ülkeler bulunmaktadır.

Tablo 2: İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkelerin Ekonomik Durumu ve Zekât Düzenlemeleri

Ülkeler	Nüfus	GSYİH (Milyar \$)	KBGSYİH (\$)	Zekât Düzenlemesinin Niteliği
Nijerya	190.886.311	375.745	2.100	Zorunlu/Gönüllülük es.day.
Libya	6.374.616	38.108	5.500	Zorunlu
Pakistan	197.015.955	304.952	1.580	Zorunlu
Sudan	40.533.330	117.488	2.380	Zorunlu

15 Haji Mohd Rais Haji Alias, “Malezya’da Zekâtın Kurumsallaşması”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 454-458; Hafas Furqani, *Endonezya’da İslam İktisadının Günümüzdeki Durumu*, (İslam İktisadı Araştırma Merkezi, 2017), 5, 22-24.

Ülkeler	Nüfus	GSYİH (Milyar \$)	KBGSYİH (\$)	Zekât Düzenlemesinin Niteliği
Suudi Arabistan	32.938.213	686.738	20.090	Zorunlu
Yemen	28.250.420	31.268	1.250	Zorunlu
Bahreyn	1.492.584	35.307	21.150	Gönüllülük esasına dayalı
Bangladeş	164.669.751	249.724	1.470	Gönüllülük esasına dayalı
Birleşik Arap Emir.	9.400.145	382.575	39.130	Gönüllülük esasına dayalı
Brunei Darus-salam	428.697	12.128	29.600	Gönüllülük esasına dayalı
Endonezya	263.991.379	1.016.000	3.540	Gönüllülük esasına dayalı
İran	81.162.788	454.013	5.430	Gönüllülük esasına dayalı
Katar	2.639.211	166.929	60.510	Gönüllülük esasına dayalı
Kazakistan	18.037.646	162.887	7.970	Gönüllülük esasına dayalı
Kuveyt	4.136.528	120.126	31.430	Gönüllülük esasına dayalı
Lübnan	6.082.357	53.577	8.400	Gönüllülük esasına dayalı
Malezya	31.624.264	314.710	9.650	Gönüllülük esasına dayalı
Mısır	97.553.151	235.369	3.010	Gönüllülük esasına dayalı
Ürdün	9.702.353	40.068	3.980	Gönüllülük esasına dayalı

Kaynak: Ülkü İstiklal Ortakaya, *İslamda Sosyal Politika Uygulamaları: İslam Ülkeleri ve Türkiye* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 77; Russell Powell, “Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence”, *Seattle University* (Erişim 11 Şubat 2019); World Bank, “Country Data 2017” (Erişim 08 Nisan 2019).

Zekât mükellefi için verdiği miktar, kişinin servetinin az bir kısmına teka-bül etmektedir. Ancak bu miktarın dünya çapındaki zekât mükellefleri he-saba katılarak hesaplanması halinde, miktar gerçekten büyüyecek, karşımıza önemli bir meblağ çıkacaktır. Bununla beraber dünya çapında toplanan zekât hakkında yapılan araştırma ve güncel veriler oldukça sınırlıdır. İslam ekono-misi ile uğraşan araştırmacılara göre, İslam ülkelerinde her yıl toplanan zekât miktarı tahmini olarak 200 milyar dolar ile 1 trilyon dolar arasındadır. Bu mik-tar 2011 yılında toplanan insani yardımların 15 katına denk gelmektedir.¹⁶ Bu rakamlardan yola çıkarak şu söylenebilir, eğer Müslümanlar işlevsel olan zekât kurumları oluştursalardı, İslam coğrafyalarındaki yoksulluk büyük öl-çüde azalır.

İİT’ye üye olan ülkelerde zekât potansiyelinden tam olarak istifade edile-mediği açıktır. Örneğin, Türkiye’nin de içinde yer aldığı 19 İslam ülkesi üze-rine (Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Ürdün, Kaza-kistan, Kırgızistan, Malezya, Fas, Mozambik, Nijerya, Pakistan, Suudi Arabis-tan, Tacikistan, Tunus ve Türkiye) yapılan bir çalışmada, zekât potansiyelin-den hakkıyla istifade edildiği takdirde, bu ülkelerde yoksulluğun önemli bir

16 Itani Fadi, “Can Charitable Donations From Muslims Compensate for an Uncerta in Giving Environment”, *Huffingtonpost* (Erişim 20 Şubat 2019).

sorun olmaktan çıkacağı görülmektedir. Yoksulluk düzeyi çok ciddi olan bazı Müslüman Afrika ve Asya ülkelerinde hesaplanan tahmini zekât potansiyeli, bu ülkelerdeki yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Ancak yoksullukla mücadelede sadece zekâttan değil, İslam’ın vakıf başta olmak üzere diğer mekanizmaları da devreye sokularak hareket edilebilirse, yoksulluğun en azından hafifletilebilmesi için büyük faydalar sağlanmış olacağı tespit edilmiştir.¹⁷

Yapılan bir araştırmada, Pakistan’ın bağımsızlığı öncesi Swat bölgesinde yaklaşık 40 yıllık bir zaman periyodunda, İslam’ın zekât ve sadaka kurumlarının amacına uygun şekilde kullanılacak tecrübenin, bu bölgenin ekonomik ve sosyal sorunlarının üstesinden gelinmesinde çok etkili olacağı ortaya konulmaktadır. Çalışmada zekât ve sadaka kurumlarının toplumda sadece sosyal yardım ve sosyal refah hizmetleri için değil, aynı zamanda ekonominin diğer alanları içinde katkılarının olduğu ve toplumsal barışın sağlanmasına, toplumda suç oranlarının oldukça düşük düzeyde kalmasında etkili olduğu ortaya konulmaktadır.¹⁸ Hudayanit ve Tohirini tarafından yapılan araştırmada ise zekâtın merkezi mi yoksa lokal düzeyde mi toplanıp dağıtılmasının daha etkin olduğu çeşitli ülke deneyimleri incelenerek analiz edilmektedir. Pakistan örneğinde merkezi zekât konseyi toplanan zekâtların ortalama olarak %60’lık kısmını iller bazında dağıtırken, %40’lık kısmı merkezi zekât kurumuna kalmaktadır. Bu kurum, toplanan zekâtların %40’lık kısmını eğitim kurumlarına, dini okullara, sağlık kurumlarına ve sosyal refah kurumlarına dağıtırken, %60’lık kısmı doğrudan yoksulların temel ihtiyaçları ve rehabilitasyonları için tahsis edilmektedir. Pakistan’da esnek şekilde uygulanan zekât kurumunun, zekât ödenen kesimlerin gelirleri üzerinde %0,20 ile %1,20 arasında gelir artışına yol açtığı hesaplanmıştır. Eğer zekât kurumu etkili bir şekilde uygulanmış olsa zekâtın, zekât geliri elde edenlerin gelirleri üzerinde %10,63 ile %19,23 arasında olumlu bir etkisinin olabileceği hesaplanmaktadır.¹⁹

Pakistan’da zekât kurumunun teşekkülü, Ziyaülhak’ın yönetimi askeri darbe ile ele geçirmesinin ardından 1980 yılında Zekât ve Öşür yasası ile zekât ve öşürün toplanması ve dağıtılmasını düzenleyen bir yapı ile uygulamaya kavuşmuştur. Bu yasada, zekâtın finansal kurumlar tarafından toplanacağı ve 11 tane varlıktan zekât alınacağı belirlenmiştir. Adı geçen yasa ile zorunlu zekât uygulaması, 1999 yılında Anayasa mahkemesinin bir kararı ile zekât

17 Nasim Shah Shirazi, “Integrating Zakat and Waqf in to the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries”, *Islamic Economic Studies* 22/1 (2014), 85.

18 Nasim Shah Shirazi & Hafiz M. Yasin, “Fiscal Structure and Social Welfare Program in The Former State of Swat (Pakistan) A Case Study with Implications for Muslim Countries”, *Universiti Kebangsaan Malaysia* (Erişim 17 Mart 2019).

19 Ataina Hudayati & Achmad Tohirin, “Management of Zakah: Centralised vs Decentralised Approach”, *Universiti Kebangsaan Malaysia* (Erişim 17 Mart 2019).

vermek gönüllü hale getirilmiştir. Pakistan ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturan tarımsal ürünler üzerinden alınan zekât (öşür) ise son yıllarda toplanmamaktadır. 2016 yılında toplanan zekât tutarının yaklaşık olarak 75 milyon \$ düzeyinde olduğu görülmektedir²⁰. Zekât gelirleri, eğitim, sağlık, sosyal yardım amaçlı olmak üzere toplumun ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır.²¹

Endonezya’da zekât kurumunun tarihi geçmişi 1969 yılında başkanlık kararname ile sosyal yardım Bakanının yürüttüğü zekât gelirlerini geliştirme komisyonunun kurulması ile başlamaktadır.²² Endonezya’da zekât kurumunun, merkezi nitelikten ziyade âdem-i merkezîyeti esas alan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Endonezya’da iki tane zekât kurumu bulunmaktadır. 1999 yılında çıkarılan 38 nolu zekât yasası, hem devlet tarafından kurulan zekât kurumu hem de özel kesim tarafından sevk ve idare edilen zekât kurumu olacak şekilde, ülkede zekât toplamak ve dağıtma faaliyetini yürütmektedir. Bir tanesi halk veya cemaat tarafından desteklenen, sevk ve idare edilen zekât kurumu Lembaga Amil Zakat (LAZ) diğeri ise devlet tarafından finanse, sevk ve idare edilen zekât kurumu Badan Amil Zakat (BAZ) olarak faaliyette bulunmaktadır.²³

2011 yılında çıkarılan bir yasal düzenleme ile zekât yönetimi değiştirilmiştir. Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS) zekât genel kurulu oluşturulmuştur. BAZNAS Endonezya’da 34 eyalet ve 509 şehirde faaliyette bulunmaktadır. BAZNAS belli ölçüde bağımsız olsa da Diyanet İşleri Bakanlığı üzerinden başkana bağlıdır. Bu kurumun iki ana yükümlülüğü bulunmaktadır. İlki, ülkedeki toplanacak zekâtı planlamak, uygulamak, dağıtımını yapmak ve zekât yönetiminin operasyonları hakkında rapor hazırlamak, ikincisi ise ülkedeki bütün zekât kurumlarını koordine etmek ve özel zekât kurumu olan LAZ’ın faaliyetlerini denetlemektir.²⁴ Bu ikili sistem ile hizmet sunan zekât kurumlarıyla yıldan yıla ülkede toplanan ve dağıtılan zekât miktarında önemli artışlar sağlanmıştır. Nitekim Endonezya’da 2002 ile 2015 yılları arasında GSMH büyümesi yıllık ortalama %5,42 olurken, zekât fonunun büyümesi ise çok daha

20 Dünya bankası (2019) verilerine göre Pakistan’ın 2016 yılında GSYİH değeri 278,7 milyar \$ olduğu görülmektedir. Toplanan zekât miktarı ile milli gelir içindeki payının halen çok sınırlı olduğu görülmektedir.

21 Muhammad Sajjad Babar - Ali Haider Kahloon, “Zekâtın Pakistan’da Kurumsallaşması”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 477-483.

22 Ahmad Juwaini, “Endonezya’da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 465-467.

23 Hudayati & Tohirin, “Management of Zakah: Centralised vs Decentralised Approach”.

24 Juwaini, “Endonezya’da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları”, 465.

yüksek bir düzeyde yıllık ortalama %39,28 oranında olmuştur.²⁵ 2015 yılında Endonezya’da toplanan zekât tutarının 327 milyon \$ olduğu görülmektedir.²⁶

Modern zamanlarda zekâtı kurumsal yapıya kavuşturan ülkelerden biri olan Malezya, 70 yıldan fazla tarihi bir tecrübeye sahip olması ile öncü konumdadır. Başlangıç yıllarında başta çeltik olmak üzere tarım ürünlerinden zekât toplanmaktayken, 1990’lı yıllarda zekât gelirlerinin oldukça çeşitlendiği bir süreç yaşanmıştır.²⁷ 1991 yılından sonra federal bölge öncülüğünde zekât kurumunun özelleştirildiği görülmektedir.²⁸ Bazı eyaletlerde sadece zekâtın toplanması bu zekât kurumlarına bırakılırken, dağıtılmasına ise Eyalet İslam Konseyi’nin karar verdiği görülmektedir. Bazılarında hem toplanması hem de dağıtılması Eyalet İslam konseyine verilmiştir. Dolayısıyla eyaletten eyalete farklılık arz edecek bir yapı görülmektedir. Her ne kadar Malezya’da bir zekât sistemi uygulanmakta ise de tam kamusal, yarı kamusal ve özel model olmak üzere üç²⁹ alt model şeklinde işlerlik göstermektedir. Tam kamusal modelde zekât yönetimi ve toplanması bütünü ile kamunun kontrolindedir. Zekât federal İslam Konseyi tarafından toplanmakta ve dağıtılmaktadır. Bu modelin uygulandığı eyaletlerde zekât gelirleri diğer eyaletlere kıyasla daha düşük olmaktadır. Yarı kamusal modelde ise zekât toplama işi özel bir firma tarafından yapılmakta, toplanan zekât gelirlerinden masraflar düşüldükten sonra geri kalan kısım federal İslam Konseyine transfer edilmektedir. Zekâtın dağıtımı konsey tarafından yapılmaktadır. Tam özelleştirilmiş model ise dört eyalette uygulanmaktadır. Zekât yönetimi özel sektörün kontrolü altındadır. Zekât geliri en yüksek olan model budur.³⁰ Zekât anayasal olarak diğer konularla birlikte Sultanın imtiyaz alanına bırakılmıştır. Bu nedenle 14 eyalette 14 ayrı zekât kurumu ve farklı uygulama olduğu görülmektedir. Her eyalet kendi içinde zekâtı toplamakta ve dağıtmaktadır. Zengin eyaletten yoksul eyalete yönelik bir transfer yapılmamaktadır. Malezya zekât uygulamasında hem bireyler hem de firmalar için zekât ödemelerinin vergi indirimlerinde kullanılabileceği 2005 yılında karara bağlanmıştır.³¹ Son yıllarda kişisel gelir ve

25 Furqani, *Endonezya’da İslam İktisadının Günümüzdeki Durumu*, 22-24.

26 Juwaini, “Endonezya’da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları”, 471.

27 Azman Ab Rahman & Syed Mohd Najib Bin Syed Omar, “Tawhid Epistemology In Increasing The Number of Zakat of Wealth Payers and Its Contribution Toward The Development of Malaysia Economy”, *Universiti Kebangsaan Malaysia* (Erişim 17 Mart 2019); Murat Aydın & Hakkı Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, *Dini Araştırmalar* 21/54 (2018), 145-173.

28 Alias, “Malezya’da Zekâtın Kurumsallaşması”, 449-450; Aydın & Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, 153.

29 Alias ise bunu dörtlü bir tasnife tabi tutmaktadır. Bu konuda bk. Alias, “Malezya’da Zekâtın Kurumsallaşması”, 454-458.

30 Aydın & Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, 161.

31 Yalçın, “Malezya Kurumsal Zekât Uygulaması Üzerine”, 246-247; Hudayati - Tohirin, “Management of Zakah: Centralised vs Decentralised Approach”.

şirket gelirleri üzerinden toplanan zekât gelirlerinde önemli artışlar olduğu görülmektedir. Bu artışta, toplumda zekât ödeme bilincinin oluşmasının dışında, ödenen zekâtların vergiden mahsup edilmesine yönelik düzenlemenin rolüne dikkat çekilmektedir.³² Ayrıca zekâtın özellikle toplanması ve hesaplanmasında geliştirilen teknolojik olanakların artışının, çağrı merkezi ve zekât hizmet gişelerinin kurulması gibi hizmetler, toplumda zekât ödeme bilincinin üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir.³³ Zekât ödemeye yönelik kırtasiye ve bürokrasinin azalması zekâtın artışında önemli bir katkı sağlamıştır. Yerelde toplanan vergilerin yarısı toplandığı bölgede dağıtılırken, geri kalan yarısı ise zekât fonunda toplanmakta ve eğitim, sağlık, yoksulluk ve doğal afet gibi giderler için kullanılmaktadır.³⁴ 2006 ile 2015 döneminde Malezya’da toplanan zekât tutarındaki yıllık artış %10 ile 30 arasında değişmekle birlikte bu dönemdeki ortalama yıllık artışın %15 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2015 yılında Malezya’da toplanan zekât miktarının yaklaşık olarak 658,6 milyon \$³⁵ olduğu görülmektedir.³⁶

Sudan’da zekât kurumunun gelişimine bakıldığında, ilk yasal düzenleme 1980 yılında Zekât Fonu’nun kurulması ile başlamıştır. İlk aşamada gönüllü katılım esas alınarak zekâtın toplumda kamu yararını sağlayacak kapasiteye kavuşmasını hedefleyecek bir canlanma beklenmiştir. 1984 yılında bir aşama daha kaydedilerek zekât ve verginin tek elden toplanması ile zekât ödemelerini zorunlu kılan yasal bir düzenleme yapılmıştır. İki yıl sonra yapılan bir başka yasal düzenleme ile vergi ile zekât birbirinden ayrılarak bağımsız bir zekât komisyonu kurulması yoluna gidilmiştir. En son yasal düzenleme 2001’de yapılmış ve yürürlükteki kurumsal yapı ile zekât divanı denilen yapının zekâtın toplanması ve dağıtımında en üst düzeyde yetkili olan kurumsal yapısı ile ülkedeki sosyo-ekonomik sorunların çözümüne katkı veren bir mahiyete kavuşmuştur. Bir tarım ekonomisi olan Sudan’da doğal olarak zekât gelirlerinin önemli kısmı tarımdan sağlanmakta, zekâtın büyük kısmı fakir ve miskinlere (%61,44) zekât kurumu tarafından dağıtılmaktadır.³⁷

Ülkelerdeki zekât potansiyelini tahmin etmeye yönelik son yıllarda çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Zekâta konu olan malların tespiti ve İslam’ın bu

32 Aydın & Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, 157.

33 Amran Hazali, “Malezya’da Zekât Çalışmaları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 509-510.

34 Hamdi Döndüren, “Müzakereler”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 268.

35 Dünya bankası (Worldbank.org) verilerine göre Malezya’nın 2015 yılında GSYİH değeri yaklaşık olarak 297 milyar \$ olduğu görülmektedir. Toplanan zekât miktarı ile milli gelir içindeki payının halen çok sınırlı olduğu görülmektedir.

36 Alias, “Malezya’da Zekâtın Kurumsallaşması”, 454-458.

37 Abdurrahman Jamal Yesuf, *Sudan’da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu* (İslam İktisadı Araştırma Merkezi, 2017), 4, 47.

mallara uyguladığı nisap ve zekât oranlarının tespitinden daha ziyade genel bazı göstergeler dikkate alınarak bazı tahminlerin yapıldığı görülmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi 17 seçilmiş ülkenin tahmini özel altın rezervi, geniş para stoku, hisse senetlerinin toplam piyasa değeri, firmaların stok yatırımları dikkate alınarak ve zekât ödeyecek en zengin kesimin %20’lik dilimde olanlarını göz önüne bulundurarak, ülkelerin 2008 ile 2013 yılları için zekât potansiyelinin tahmin edildiği bir çalışma yapılmıştır. Ülkelerin zekât potansiyellerinin GSYİH’ya oranı itibariyle %2 ile %8 arasında değişen düzeylerde olduğu tahmin edilmektedir.³⁸ Türkiye’nin zekât potansiyelini tespit için yapılan bir çalışmada,³⁹ üç farklı yöntemle başvurulmuştur. Milli gelir, Credit Suisse’in hazırladığı “Küresel Servet Raporu” verileri, Forbes Dergisinin yıllık olarak sunduğu “En Zengin 100” listesindeki kişilerin serveti üzerinden zekât potansiyeli hesaplaması yapılmaktadır. İlk iki yöntemde hesaplanan zekât potansiyelinin GSYİH %3’e yakın bir nispet oluşturduğu, üçüncü yöntemin kapsamının dar olması nedeni ile daha düşük bir değer olduğu görülmektedir. Tabakoğlu ve Turan’ın kullandığı yöntemi takip ederek Gümüş vd (2019) tarafından yapılan çalışmada,⁴⁰ yukarıda ifade edilen üç yöntemle göre, Türkiye’nin zekât potansiyeli tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular, bir önceki araştırma ile benzer sonuçları ortaya koymaktadır. GSYİH üzerinden 2012 ile 2017 arasındaki zekât potansiyeli GSYİH’nın %2,67’si ile %2,94’ü arasında değişmektedir. Diğer iki yöntemde bir önceki araştırma ile benzer sonucu ifade etmektedir. Zekâtın kurumsal fonksiyonuna ve toplumda uygulama tecrübesine kavuştuğu, Malezya, Endonezya, Pakistan ve Sudan gibi ülkelerde, toplanan zekât tutarının GSYİH %1’in çok altında olduğu görülmektedir. Zekât kurumundan istenilen düzeyde istifade edilememişinde kurumsal kapasiteye kavuşamamış olması, zekâtın Müslümanlar tarafından istenen düzeyde ifa edilmemesi ya da zekât potansiyelini hesaplamaya yönelik yapılan araştırmaların ortaya koyduğu tahminlerde bir problem olup olmadığı üzerinde durulması gereken meselelerdendir. Bu alanda yapılacak araştırmalar ve zekât kurumunun uygulama tecrübesi, bu farkın nedenini yıllar içinde açığa çıkarması için bir zemin oluşturacaktır.

38 Salman Ahmed Shaikh - Qazi Masood Ahmad, “Yoksulluk Açığını Finanse Etmek İçin İİT Ülkelerinde Toplanan Zekât Potansiyelinin Tahmini”, *İslam İktisadında Sosyal Adalet*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 231-233.

39 Ahmet Tabakoğlu - Melih Turan, “Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 899-939.

40 Niyazi Gümüş vd., “The Role of Zakat Potential Reducing Poverty in Turkey”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 2 (2019), 90-110.

3. Zekâtın Kurumsallaşmasına Diyanet Personelinin Bakış Açısına Yönelik Anket Bulguları ve Değerlendirilmesi (Kocaeli Örneği)

Ülke örnekleri dikkate alındığında halkının büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerde özellikle son dönemlerde zekâtın kurumsal yapıya kavuşmasına yönelik çabalar dikkat çekicidir. Türkiye’de en müzmin sorunların başında gelen kamu açıkları ve gelir adaletsizliğinin azaltılmasında bilinen kamu gelirlerini artırmaya yönelik olarak, toplumsal kabulü oldukça yüksek olan zekâta başvurulması yararlı olacaktır. Bu nedenle Türkiye’de zekâtın kurumsallaşmasına, varlık nedeni dini hizmetleri sunmak olan Diyanet çalışanlarının bakış açısını tespit etmeye yönelik olarak bu araştırma yapılmıştır. Alan araştırması Kocaeli il genelinde görev yapan 339 personelin katılımıyla ortaya konulmuştur.

Diyanet çalışanlarının alan araştırması için seçilmesinde birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Diyanete bağlı bir kurum niteliğinde Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) yıllardır, Müslümanların zekât ve fitre başta olmak üzere çeşitli bağışlarını kabul etmekte ve yine bu yardımları ülke içinde veya dışında ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır. TDV eski genel müdürü Mustafa Tutkun ile yapılan bir mülakatta, TDV şubeleri, il ve ilçe müftülükleri ve banka hesapları aracılığı ile kuruma gelen zekât ve fitrelerin hem ülke içinde hem de 135 farklı ülkede, 2 binin üzerinde partner kurumun iş birliğiyle ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldığı ifade edilmektedir. 2016 yılında kuruma yapılan ödemelerin yaklaşık olarak 6,5 milyon TL düzeyine ulaştığı görülmektedir.⁴¹ İfade edilen kurumdaki bu tecrübe dikkate alındığında, Diyanet çalışanlarının zekâtın kurumsallaşması hakkındaki bakış açılarının analizi önem arz etmektedir.

3.1. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi

Diyanet Personeline yönelik uygulanacak anket çalışmasının ana kütlesi, ülke genelinde Müftü, Vaiz, İmam-Hatip, Müezzin, Kur’an Kursu Öğretici ve diğer pozisyonlarda görev yapan 106.973 (2018 yılı verilerine göre) kişiden oluşmaktadır. Ancak kaynakların kısıtlı olması sebebiyle, ana kütlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için, ana kütleyi temsil edecek, Kocaeli’nde görev yapan Diyanet Personeli arasından olasılık hesabına dayanmayan örnekleme tekniklerinden olan “kolayda örnekleme” yöntemi ile örnek kitle oluşturulmuştur. Bu yöntem, ana kütleye ulaşmanın zor ve maliyetin yüksek olduğu durumlarda, deneklerin araştırmacı tarafından seçildiği bir yöntemdir.

Kocaeli’nde 2018 yılında görev yapan Diyanet personeli sayısı 2.170’tir. Bunlardan 131’i bayan ve 208’i erkek olmak üzere 339 Diyanet personeli ile alan araştırması yapılmıştır.

41 Mustafa Tutkun, “Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürü Mustafa Tutkun’la Söyleşi”, (Görüşmecisi: Fulya İbanoğlu - Hilal Fersatoğlu, Görüşme Transkripsiyonu) *Din ve Hayat* 29 (2016), 74-77.

3.2. Demografik Göstergeler

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, mesleği, aylık gelir durumu, servet bilgisi, mesleki deneyimi hakkında bilgi verilecektir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde(%)			Frekans	Yüzde(%)	
Cinsiyet	Erkek	208	61,4	Öğrenim	Lise	30	8,8	
	Kadın	131	38,6		Ön Lisans	143	42,2	
Yaş	20-30	37	10,9		Lisans	148	43,7	
	31-40	168	49,6		Lisansüstü	18	5,3	
	41-50	97	28,6		Meslek	Müftü	4	1,2
	51-60	34	10			Vaiz	13	3,8
61 ve üstü	3	0,9	Müdür	3		0,9		
Medeni Durum	Evli	292	86,1	İmam-Hatip		132	39	
	Bekar	47	13,9	Müezzin-Kayyum		43	12,7	
Mesleki Deneyim	0-5	48	14,2	Kur'an Kursu Öğr.		130	38,3	
	5-10	120	35,4	Diğer	14	4,1		
	10-15	85	25					
	15 ve üstü	86	25,4					

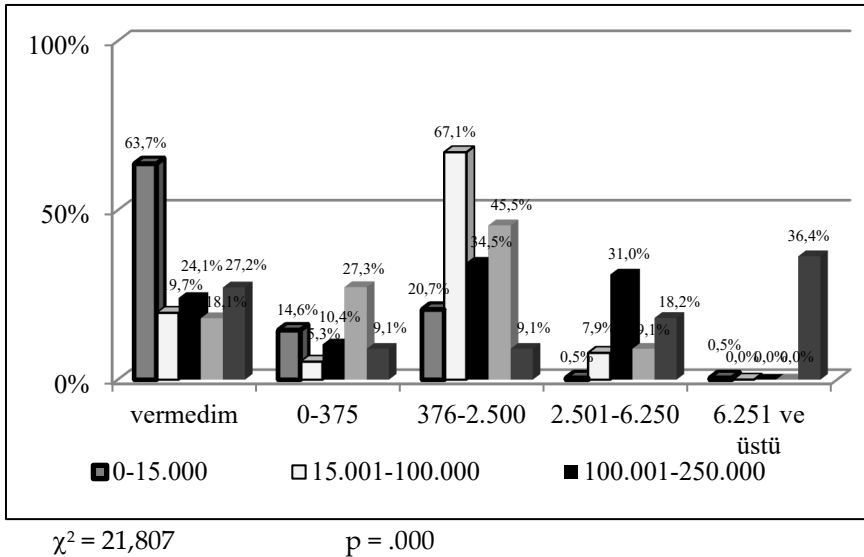
Araştırmaya katılanların kurumun yapısına uygun olarak büyük bir kısmı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş yapısına bakıldığında ise yarısının 31-40 yaş aralığında olduğu, üçte ikisinin ise görece gençlerden oluştuğu izlenimini vermektedir. Katılımcıların %86,1'i evli, %13,9'u bekârdır. Bu araş-

tırma çalışanlar arasında yapıldığı için, evli olanların oranı yüksek seviyededir. Yine katılımcıların eğitim oranlarının yüksek olduğu, önemli bir kısmının üniversite eğitimi aldığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan Diyanet Personelinin; mesleki deneyimine bakılarak üçte ikilik kısmının 15 yıldan daha az bir çalışma deneyimine sahip olmasından yola çıkarak, görece genç bir kadroya sahip olduğu söylenebilir. Bunda özellikle yüksek eğitim almış kadronun nispetinin artışının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Geçmişte Diyanet Personelinin çok önemli bir kısmı sadece İmam Hatip Lisesi mezunlarından oluşurken, son yıllarda çalışanların büyük bir bölümünü ilahiyat fakültesi ya da ön lisans mezunları oluşturmaktadır. Eğitim düzeyindeki bu artışın birçok açıdan kurumun hizmet kalitesini artırdığı söylenebilir.

Alan araştırmasının 2018 yılı içerisinde yapıldığı ve Diyanet çalışanlarının önemli kısmının İmam-hatip, Müezzin-Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticisi olduğu dikkate alındığında, aylık geliri 3.501-5.500 TL olanların yüksek bir nispeti oluşturması beklenen bir durumdur. Benzer şekilde katılımcıların büyük bir kısmının Türkiye'de kamu çalışanlarının ortalama ücret geliri elde eden kamu personeli aylık gelirine sahip olmaları nedeni ile zekât mükellefi olma nispetlerinin oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısına yakın kısmı bu sene zekât vermediğini ifade etmektedir. Burada ev ve binek dışındaki arazi vb. varlıkların zekât yükümlülüğüne neden olmasının etkisi de göz önünde bulundurulduğunda, görece ücretli çalışanların önemli bir kısmının zekât mükellefi olmaya imkân vermeyecek düzeyde bir servete sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 2: Ev ve Binek Dışında Servet Bilgisi ile Verilen Zekât Miktarı Arasındaki Çapraz İlişki

Ev ve binek dışında servet miktarı ile verilen zekât miktarı arasında beklendiği üzere doğrusal bir ilişki görülmektedir. Servet miktarı arttıkça verilen zekât miktarı artmasına karşın, artan servet düzeylerine sahip olanlardan önemli bir kısmının zekât ödemediği anlaşılmaktadır. Zekât ödememe nedeninin bir kısmı zekât mükellefi olmayı gerektirmeyecek bir mala sahip olmada aranabilir. Zekât mükellefi olmaması gereken düşük servet düzeyine sahip olanlar arasında zekât ödemesinde bulunanlar olduğu da görülmektedir. Burada ortaya çıkan sonuç, Kocaeli’nde cami cemaatinin zekâta bakış açısını ortaya koyan bir çalışmayla da benzerlik göstermektedir. Dini hassasiyetlere sahip, 346 kişiyle yapılan ankette, insanların zekâtı servetleriyle doğru orantılı olarak vermedikleri hatta bir kısmının hiç vermediği görülmüştür.⁴² Bunda zekâtın ülkemizde bireysel olarak ifa edilen bir ibadet olmasının yanı sıra, insanların mala olan düşkünlüklerinin de etki etmiş olabileceği düşünülebilir. Neo-klasik perspektiften ifade etmek gerekirse; insanın sürekli olarak kendi çıkarını önceleyecek bir tutuma sahip olmasının, mal varlığını azaltmak istememesinin zekât ödemelerine olumsuz yansıtacağı düşünülebilir. Ayrıca insanların zekâta bakış açısının da burada etkili olabileceği söylenebilir. Diğer ibadetlere verilen önem ve ihtimam zekâta da gösterilirse, ifasında sosyal adaletsizliğin azalmasına faydası olacaktır. Bu da ancak Diyanet personelinin zekât hakkındaki farkındalığını artırmakla olacaktır. Zira Diyanet personeli ibadetler konusunda ne kadar hassas davranırsa, halkın hassasiyeti de o oranda artacaktır.

Tablo 4: Zekât Uygulamaları Hakkında Katılımcıların Bilgi ve Bakış Açıları

		Frekans	Yüzde (%)			Frekans	Yüzde (%)
Hz. Peygamber ve Raşit halifeler dönemindeki zekât uygulamaları hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?	Oldukça bilgi sahibiyim	83	24,5	Günümüz finansal ürünlerinin (hisse senedi, mevduat hesapları, sukuk, leasing) hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?	Oldukça bilgiliyim	25	7,4
	Biraz bilgi sahibiyim	232	68,4		Biraz bilgi sahibiyim	168	49,6
	Kararsızım	8	2,4		Kararsızım	13	3,8
	Hiç bilgim yok	16	4,7		Hiç bilgim yok	133	39,2
Günümüzde İslam ülkeleri ve diğer ülkelerdeki zekât uygulamaları hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?	Oldukça bilgi sahibiyim	16	4,7				
	Biraz bilgi sahibiyim	147	43,4				
	Kararsızım	25	7,4				
	Hiç bilgim yok	151	44,5				

42 Bilen & Terzi, “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine Bir Araştırma”, 154.

Türkiye’de zekâtın kurumsal bir yapıya kavuşmaması nedeni ile din hizmetlerini yerine getiren çalışanların hem tarihi hem de günümüz zekât uygulamaları hakkındaki bilgi düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler dönemindeki zekât uygulamaları hakkında biraz bilgi sahibi olduğunu ifade edenler çoğunlukta olmasına karşın, günümüzde İslam ülkelerindeki zekât uygulamaları hakkındaki bilgi düzeyinin görece daha da düşük olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Türkiye’de zekâtın kurumsallaşamamış olması, bu ibadetin gereğince ifa edilmemesinde en önemli etkidir. Zekâtın kurumsallaşması halinde bu ibadetin gereğince ifa edileceği düşünülmektedir.

Hz. Peygamber döneminde olmayıp, zamanımızda ortaya çıkan ve özellikle finansal alanla ilgili zekâta konu olan çeşitli varlıklar bulunmaktadır. Günümüzde firmalar ve finansla ilgili olan hisse senedi, mevduat hesapları gibi kavramlar ve bu işlemlerle zekât arasındaki ilişkiye ait bilgi düzeyini anlamaya yönelik olarak soru hakkında da Diyanet personelinin düşük düzeyde bilgi sahibi olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Zekâtın Kurumsallaşmasına Bakış Açısı

		Fre- kans	Yüzde (%)			Fre- kans	Yüzde (%)
Zekâta kurumsal bir nitelik kazandırılarak devlet eliyle toplanmasını ister misiniz?	Evet, isterim	201	59,3	Zekât devlet eliyle toplan- saydı hangi devlet kurumunun toplanmasını isterdiniz?	Diyamet İşleri Başkanlığı	267	78,8
	Hayır, istemem	89	26,3		Maliye Bakanlığı	28	8,3
	Kararsızım	34	10		Yerel Mülki İdareler, Kaymakamlık vs.	7	2,1
	Fikrim yok	15	4,4		Belediyeler	3	0,9
Zekâtınızı nereye verirsiniz?	Bireylere (akraba, komşu, öğrenciler, vs.)	312	92		Devlet denetiminde STK’lar	13	3,8
	Vakıflar/ STK’lar	20	5,9		Diğer	21	6,2
	Dini grup ve cemaatler	0	0				
	Kampanyalar	4	1,2				
	Diğer	3	0,9				

İslam tarihinin sınırlı bir aşamasını oluşturan Hz. Peygamber ve Raşit halifeler döneminden⁴³ uzaklaştıkça, İslam devletlerinin zekât toplamada kamusal çerçeveden uzaklaştığı ve zekât toplama görevini ihmal ettiği görülmektedir. Böyle bir tecrübeden sonra son yıllarda birçok ülkede zekâtın kurumsal yapıya kavuştuğu görülmektedir. Bu ülkelerin arasına Türkiye’nin de girmesinin ne kadar mümkün olabileceği sorusuna, dini hizmetleri sunmak ile görevli olan Diyanet çalışanların neredeyse %60’a yakın bir kısmının olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Hz. Peygamber döneminde bu ibadet, kurumsal yapıya kavuşmuş ve devlet eliyle, devletin zekât memuru tarafından toplanmış, Kur’an’da belirtilen sınıflara harcanmıştır. Zekâtın insanın takdirine bırakılmadığı bilinmektedir.

Günümüz İslam ülkeleri uygulamaları dikkate alındığında, pek çok İslam ülkesinde zekâta kurumsal bir nitelik kazandırıldığı görülmektedir. Zekâtın devlet eliyle toplandığı ülkelerdeki toplanan zekât miktarı, gönüllü olarak toplandığı ülkelerdeki zekât tutarı arasında dikkate değer farkın olduğu, zekâtın kurumsallaşmasının ve vergiden mahsup edilecek bir yapıya kavuşması durumunda potansiyelinin çok önemli bir kısmına ulaşılacağını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. İnsanların kendi nefesine ve tercihlerine bırakıldığında, dini veya neo-klasik argümanlarla açıklanacak çeşitli nedenlerle daha düşük düzeyde zekât verdiği bilinmektedir. Karadaği, zekât kurumunun gerekliliğine iki delil getirmektedir. Birincisi, ilk uygulamasının kamu niteliğinde bir kurum tarafından yapılması, diğeri ise zekât memurlarının ayette zekât ödenecek sekiz sınıf arasında sayılmış olmasıdır.⁴⁴ Kamu tarafından sunulan sosyal yardım transferlerinin, özellikle asimetrik bilgi sorunundan dolayı yeterince etkin olmaması, zekâtın lokal düzeyde toplanıp, lokal düzeyde dağıtılması ile çözülebilecek bir problemdir. Fakihler de genel anlamda zekâtın toplandığı yerde dağıtılmasını istemiş, zorunlu haller dışında başka yerlerde dağıtılmasına çok sıcak bakmamıştır.⁴⁵ Günümüz İslam alimlerinden el-Kardavi ve çok sayıda ilim insanı, zekâtın öncelikle toplandığı bölgede dağıtılması ve çok önemli bir neden bulunmuyorsa zekâtın toplandığı bölgenin dışına taşınmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁶

43 Raşit halifeler döneminde zekât uygulamaları hakkında bk: Mehmet Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefa-i Raşidin Dönemi)”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 91-113.

44 Ali Muhyiddin Karadaği, “Kapsamlı Kalkınmada Etkin Rolü Olacak Zekât Kurumu Oluşturma Önerisi- Uygulama Temelli Bir Çalışma”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 960.

45 Mehmet Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), 197

46 Yusuf el-Kardavi, *Devrüz-zekâti fi ilaci’l- müşküllâti’l-ıktisadiyyeti*, *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, çev. Yunus Araz (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2017), 51.

Zekât devlet eliyle toplansaydı, hangi kurumun toplamasını isterdiniz sorusunun cevabında; katılımcıların çok büyük bir kısmı (%78,8) Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından toplanmasının uygun olacağını ifade etmektedirler.⁴⁷ Kamu kaynaklarının etkin kullanılmaması ve rant kollama faaliyeti konusunda geniş bir literatür olduğu bilinmektedir. Bu nedenlerden dolayı bu kurumun mümkün olduğunca kamu bürokrasisinin içinde hiyerarşik bir yapıdan ziyade özerk bir niteliğe kavuşması; özerkliğin yanında Endonezya ve Malezya örneklerinde olduğu gibi özel kurumların da bu hizmeti sağlayacak esnekliğe ve şeffaflığa ilişkin süreçleri esas alacak nitelikte olması kurumun kapasitesi ve sürekliliği için hayati olacaktır. Zekât kurumunun, SYDM ile yine bu kapsamda Türkiye'nin bütünleşik sosyal yardım sisteminin⁴⁸ bir parçası olarak, toplumda sosyal riski azaltmaya katkı sunan bir kurum haline kavuşması sağlanabilir. Böylece toplumun en önemli sorunlarından olan yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve beşerî sermaye göstergelerinin geliştirilmesine katkı sunan kurumsal bir kapasiteye kavuşması sağlanabilir.

Alan araştırmasında ortaya konulmaya çalışılan hususlardan biri ise zekât mükellefi olan kurum çalışanların zekâtlarını nerelere verdiğiidir. “Zekâtınızı nereye verirsiniz?” sorusuna katılımcıların tamamına yakınının (%92) kurumlar aracılığı ile değil, tam tersine zekât ödemelerini bireysel olarak ifa ettikleri görülmektedir. Bu tercihteki en önemli sebep; zekâtın ihtiyaç sahiplerine temlik edilmesi gerektiğidir. Fakihlerin çoğuna göre hayır kurumlarına yapılan yardımlar bağış olarak yapılmalı ancak zekât sadece fakire verilmelidir.⁴⁹ Aksi takdirde temlik gerçekleşmeyeceği gibi hayır kurumlarının zekâtı diğer hayır işlerinde kullanma ihtimali de doğacaktır. Ayrıca İslam'ın, Bakara sûresi 215. ayette geçen “yardıma yakınından başla” tavsiyesiyle uyum arz edecek bir yaklaşıma uygun olarak hareket edildiği de görülmektedir. Bunda hem İslam'ın tavsiyesinin hem de toplumumuzda vakıf ya da STK'ların yeterince şeffaf olmayarak, zaman zaman olumsuz uygulamalara adlarının karışmış olmasının etkisinin olduğu söylenebilir. TÜSEV tarafından 2004 ve 2015 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, insanlar STK ya da kurumlar aracılığıyla yardım yapmayı tercih etmemektedir. Avrupa ülkeleri ve Amerika'daki yardım yapma eğilimleriyle kıyaslandığında, ülkemizde de yardım ve bağış yapıldığı, ancak bu yardımlar yapılırken vakıf, STK ya da kurumların

47 2019 yılında Kocaeli'nde cami cemaatine yapılan bir anketten çıkan sonuca göre, araştırmaya katılanların %52,6'sı bir kurumsallaşma olacaksa, bu kurumsallaşmanın Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yapılmasını istemektedir. Bu konuda bk. Bilen - Terzi, “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine Bir Araştırma”, 158.

48 Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AB), “Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi” (Erişim 28 Temmuz 2019).

49 Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 69.

tercih edilmediği görülmektedir⁵⁰. Araştırmaya göre, yapılan yardımların %88’ini doğrudan bağışlar oluştururken, %10’unu kurumlar aracılığı ile yapılan yardımlar oluşturmaktadır. İnsanların STK, kurum, dernek ya da vakıflar yoluyla yardım yapmamaalarının en önemli sebepleri, yapılan yardımların miktarının az oluşu, düzenli yardım olmaması ve kurumlara olan güvensizliktir.⁵¹ Diyanet personelinin bu soruda, Dini gruplar/Cemaatler seçeneğini hiç işaretlememiş olmaları oldukça dikkat çekicidir. Bu tercihte 15 Temmuz sürecine neden olan dini cemaat görünümü FETÖ yapılanmasının etkisinin olduğunda şüphe yoktur. Ancak bu etkinin ne düzeyde olduğu ve başka dini toplulukların da bunda etkisinin olup olmadığı ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Tablo 6: Sosyal Adalet, Vergi ve Zekât Arasındaki İlişkiye Bakış

		Fre- kans	Yüzde (%)			Fre- kans	Yüzde (%)	
Size göre zekât ver- renler- den vergi indirimi yapıl- saydı ve- rilen zekât miktarı artar mıydı?	Evet, zekât miktarı artardı	211	62,3	Daha ada- letli bir ge- lir dağılımı için zekâtın ne kadar et- kisi olabile- ceğini dü- şünüyorsunuz?	Çok etkisi olabilir	218	64,3	
	Hayır, artmazdı	77	22,7		Etkisi olabilir	106	31,2	
	Kararsızım	21	6,2		Fikrim yok	6	1,8	
	Fikrim yok	30	8,8		Etkisi olmaz	9	2,7	
						Hiçbir etkisi olmaz	0	0
	TOPLAM		339		100	TOPLAM	339	100

Vergi ve zekât ödemeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan sorular analiz edildiğinde; katılımcıların %57,5’i ülkemizde vergi oranlarının yüksek olmasının zekât ödemelerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedir. Diğer yandan zekâtın vergiden mahsup edilmesinin zekât gelirlerini artıracığını düşünen katılımcıların oranı %62,3’ tür. Türkiye’de vergilerin %63’lük kısmı

50 Türkiye’nin önemli bir yardım kurumu olan İHH’nın, yukarıda ifade edilen hususların dışında önemli miktarda bağış ve zekât geliri ile ulusal ve uluslararası düzeyde dikkate değer bir yardım kurumu haline geldiği görülmektedir. Eğitim, beslenme, barınma, sağlık ve benzeri çeşitli yardım türleri ile dünyada bilenen bir kurum haline geldiği söylenebilir. Bütün bu yardım ve hizmetlerin finansmanında zekât gelirlerinin toplam gelirin yaklaşık olarak %10’u düzeyinde olduğunu, diğer gelirlerinin büyük ölçüde nakdi ve aynı yardımlardan oluştuğu görülmektedir. Bu konuda bk. Yusuf Bilgin, “Türkiye’de Zekât Çalışmaları: İHH Örneği”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 496.

51 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), “Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik” (Erişim 16 Eylül 2018).

dolaylı vergiler şeklinde toplanmaktadır.⁵² Vergi adaleti gereği, müterakki olması gereken verginin daha ziyade gelir düzeyine bakılmaksızın herkesten dolaylı şekilde alınması, düşük gelirli kesimler üzerinde daha yüksek vergi yükünün oluşmasına neden olmaktadır. Bu gelişme özellikle düşük ve orta gelir düzeyindekilerin, bu tür vergi benzeri ödemelerde daha az istekli olmalarını etkileyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası bunu önemli bir sorun olarak gördüğünü söylemektedir.

Zekâtın vergiden mahsup edilmesi halinde, zekât gelirlerinin artacağını düşünenler, katılımcıların üçte ikisini oluşturmaktadır. Ülkemizde zekât verenlerden vergi indirimini yapılmasının, zekâtını veren insanların çifte vergilendirilmesinin önüne geçebileceği, bunun da insanların zekât konusunda daha hassas davranmalarını sağlayacağı düşünülebilir. Bunun ancak bir zekât kurumu teşekkülü ile etkin çalışacağı, zekât kurumuna yapılan ödeme kaydının, vergi kurumlarında indirim için kullanılabilmesi ifade edilmektedir.⁵³ Ödenen zekât tutarının vergiden mahsup edilmesi pek çok İslam ülkesinde uygulanan bir yöntemdir. Ürdün, Sudan, Malezya ve Bangladeş'te verilen zekât tutarı kadar vergi indirimine gidilmektedir. Suudi Arabistan'da ise Müslümanlar sadece zekât ödemesinde bulunurken ayrıca bir vergi ödemesinde bulunmazlar. Ülkemizde de zekât verenden, verdiği zekât miktarınca vergi indiriminin yapılması, zekât ödemelerinde bir artış sağlayabilecektir.

Toplumda gelirin daha adil dağılmasında zekâtın rolü hakkındaki soruya; katılımcıların tamamına yakını olumlu etkisinin olabileceğini düşünmektedir. İslam'ın toplumda en önemli amaçlarından biri olan sosyal adaletin sağlanması sürecine, zekât ile önemli ölçüde katkı sağlanmış olacaktır. Zekâta var olan potansiyelin ülkemizde doğru kullanılması, adaletsiz gelir dağılımı için rahatlama sağlayacaktır. Sosyal devletlerin temel görevlerinden biri, gelirin ve servetin adil dağılımını sağlamaktır. Zekâtın ifa edeceği en önemli rollerden biri, gelirin yeniden dağıtımını temin etmektir.⁵⁴ İslam ülkelerinin mevcut uygulamalarına bakıldığında, zekâtın iktisadi problemlerin çözümünde aktif bir rol aldığı görülmektedir. Yoksulluğu tamamen ortadan kaldırması mümkün olmasa da ihtiyaç sahiplerinin yaşam standartlarını yükselttiği, çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Diyanet personelinin zekâtın bu potansiyelinin farkında oldukları görülmektedir.

3.3. Zekâtın DİB Bünyesinde Kurumsallaşması

İslam dininin beş temel farzından biri olan zekât, mali bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'deki emirden ve Peygamber efendimizin uygulamasından anlaşıldığı

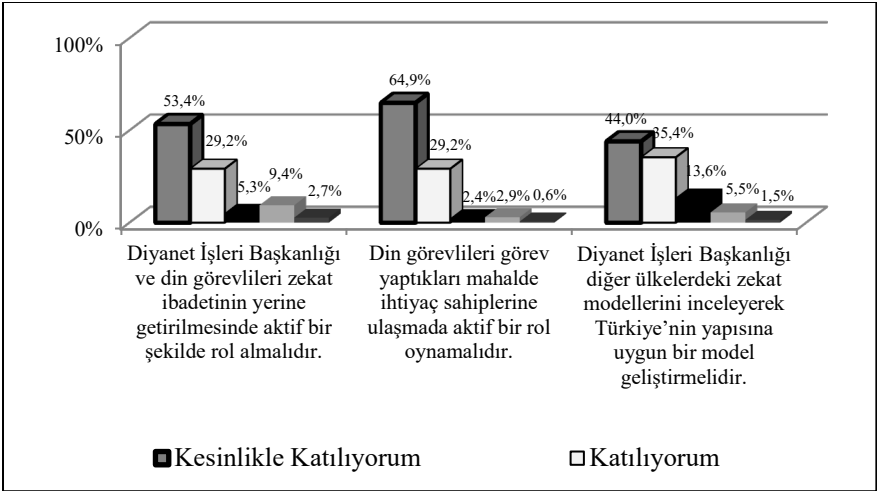
52 Uluslararası Şeffaflık Derneği, "Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler" (Erişim 28 Temmuz 2019).

53 Ahmet Özdemir, "Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması", *AKEV Akademi Dergisi* 1/1 (2013), 1-10.

54 Mustafa Aykaç vd., "Gelir ve Servet Dağılımında Zekâtın Rolü", *İsefe* (Erişim 07 Mart 2019).

kadarı ile kurumsal bir yapıya sahip olması bir gerekliliktir. Ülkemizde bu ibadeti ifa eden dindarlar bireysel olarak ifa etmektedirler. Zekâtın ülkemizde kurumsal bir yapıya kavuşmamış olmasının zekâtın ifasında çeşitli sıkıntılarının ortaya çıkmasına neden olduğu zaman zaman kamuoyunun gündemine konu olmaktadır. Bir zekât kurumunun oluşturulmamasında hem kamu hem de sivil toplum için çeşitli sebepler bulunmaktadır. Özel kesim olarak ifade edilebilecek cemaatlerin; zekâtın kurumsal bir yapıya kavuşması halinde dini eğitim ve hizmetlerinin finansmanları için önemli bir kaynağı olan zekât gelirlerini kaybetme kaygıları, diğer yandan politik aktörlerinse böyle bir kurumsallaşmaya yönelmesi halinde geniş bir oy tabanına tekabül eden cemaatlerin bu gelişmeye gösterecekleri olumsuz tepki sonucu oy kaybetme endişesi, zekâtın kurumsallaşması konusundaki gelişmelerin yavaş seyretmesinde rolü olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim, zekâtın kurumsallaşmasının mevcut cemaatlerin önemli bir kaynağının, devletin kontrolüne geçmesinin doğuracağı riski eski DİB başkanı olan Bardakoğlu “ateşle oynamak” olarak ifade etmektedir.⁵⁵ Bütün bunlara rağmen hem tarihsel tecrübe hem de dünyadaki gelişmelerin doğal seyrinin bir gerekliliği olarak zekâtın toplumda hakkı ile ifa edilebilmesi ve kendinden beklenen amaca hizmet edebilmesi için kurumsallaşma yoluna gidilmesi bir gerekliliktir.

Şekil 3: Diyanet İşleri Başkanlığının Zekât Hakkında Üstlenmesi Gereken Göreve Bakış

55 Ali Bardakoğlu, “Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, ed. Necmeddin Kızılkaya (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 941.

Araştırmada, katılımcıların büyük bir kısmının, Diyanet personelinin zekâtın kurumsal süreçlerine katkı sağlamaya olumlu yaklaşımları görülmektedir. Özellikle Din hizmetleri sınıfında görev yapan İmam Hatip, Müezzin Kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin, görev yaptıkları mahalde ihtiyaç sahiplerine ulaşmada aktif bir rol alabilecekleri görülmektedir. DİB ise günümüz İslam ülkelerinin kurumsallaşma modellerini inceleyerek, ülkemizin şartlarını ve yapısını hem kamunun politik kaygılarını hem de dini cemaatlerin hassasiyetlerini dikkate alarak Malezya ve Endonezya tecrübesini de göz önünde bulunduracak şekilde hem özerk hem de özel kesimin faaliyetine imkân veren bir model önerebilir. Kamunun oluşturacağı zekât kurumunun özerk niteliğiyle bir üst kurum rolü ifa ederken, özel zekât kurumlarının zekât hizmetlerine katılmasına yönelik bir esneklik ile etkin kurumsal bir yapı kurulabilir. Kamu kurumu zekât gelirlerinin nasıl tahsis edileceğini ve özel kurumların denetlenmesi süreçlerini takip eden kurumsal bir yapıya sahip olabilir. Böylece zekâtın kurumsallaşması temin edilmiş olacak, özel zekât kurumları ile zekât toplama ve dağıtım hizmetlerinin daha etkin olması sağlanacak hem de denetlenmesi sureti ile bu hizmet alanının daha şeffaf yapıya kavuşturulması mümkün olacaktır. Hiç şüphesiz kurumun nasıl olması gerektiği bütün sosyal tarafların bir araya gelecekleri çalıştaylarda ele alınarak, farklı kesimlerin görüşü alındıktan sonra böyle bir kurumsal yapıya son halinin verilmesi daha sağlıklı bir sürece imkân tanyacaktır. Bu sayede zekâtın bireysel olarak ifasında ortaya çıkan aksaklıklar azaltılmış, Türkiye yeni bir sosyal refah kurumuna ve yoksulluk, gelir dağılımı ve sosyal yardımlar için önemli bir finansman kaynağına kavuşmuş olacaktır. Nitekim içinde geçtiğimiz günlerde yaşanan virüs salgını nedeni ile çalışma hayatının durması ve insanların evde kalmaları nedeni ile ekonomik açıdan zor durumda kalacaklara yönelik yapılan bir yardım çağrısında, Cumhurbaşkanı "Milli Dayanışma Kampanyası" kapsamında zekâtlarını Ramazan ayında verecek vatandaşlarımızın bu kampanyaya katılmaya davet etti. Anlaşılabacağı üzere zekât, toplumda zor durumda kalan kesimler için önemli bir fon kaynağıdır ve daha etkin olarak faydalanılması için kurumsal bir mahiyete kavuşması bir gerekliliktir.

Sonuç ve Öneriler

Hz. Peygamber, Tevbe sûresi 103. ayette geçen "onların mallarından al" emri gereğince, bu ibadeti en güzel şekilde ifa etmeye çalışmış, yine Tevbe sûresi 60. ayette geçen sekiz sınıfa zekâtı taksim etmiş, zekât ahkâmını ortaya koymuş, zekâtı devlet başkanı olduğu toplum adına kurumsal hale kavuşturarak, devlet eliyle ifa edileceğini uygulamalarıyla göstermiştir. Bu ibadet, Hz. Peygamberin vefatından sonra da onun örnekliliği çerçevesinde uygulanmaya de-

vam edilmiştir. Ancak gerek İslam coğrafyasının sınırlarının genişlemesi gerekse malların takibinin zorlaşması, zekâtın toplanmasında güçlükler meydana getirmiş, bunun sonucunda Hz. Osman zamanında mallar, zahiri ve batini olarak ikiye ayrılmıştır. Bu gelişmeler, zekâtla devletin arasındaki bağı zayıflatarak, zekâtın kurumsal niteliği kaybolmuştur. Zaman içerisinde “bir kamu kurumu” olan niteliği ortadan kalkarak, zekât batini mallarda vicdanlara emanet edilen, sosyal, psikolojik ve iktisadi yönü göz ardı edilen, ferdi bir ibadet halini almıştır.

Günümüze gelindiğinde İslam ülkeleri arasında Hz. Peygamber dönemi uygulamalarına yeniden hayat verme çabaları olduğu görülmektedir. Özellikle Malezya, Sudan, Endonezya, Pakistan gibi pek çok İslam ülkesinde çeşitli zekât uygulamaları bulunmaktadır. Ülke uygulamalarında her ülkenin kendi sosyo-kültürel ve iktisadi yapısına göre farklı uygulamalar benimsediği görülmektedir. Güncel zekât verilerine ulaşılabilen ülkelerde, değişen ekonomik gelişmelere rağmen, toplanan zekâtın her sene bir öncekine göre arttığı görülmektedir. Ancak İslam ülkelerindeki yoksulluk ve gelir adaletsizliğine bakıldığında, hala iç açıcı bir manzara olmadığı görülmektedir. 1980 sonrası dönemde, gelişmiş ülkelerde refah devleti krizinin baş göstermesiyle, sosyal refah transferleri azaltılmıştır. Bu gelişmeden birçok ülke etkilenerek sosyal refah hizmetlerinin kapsamını daraltacak ve böylece kamu açıklarını azaltacak politikalar uygulamışlardır. Sosyal refah giderleri için toplumsal kabulü yüksek olan zekâtın, İslam ülkelerinde uygulama alanının sağlanması birçok açıdan sosyal refah hizmetlerinin finansmanına önemli katkı sağlayacaktır. Böyle bir düzenlemenin sosyal yardım kurumlarının açıklarının ikame veya telafi edici niteliği ile önemli katkıların sağlanmasına olumlu etkisi olacaktır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde, zekâtın yoksulluğun azaltılmasında ve toplumda gelir adaletinin sağlanmasında daha fonksiyonel yapıya kavuşması için, etkin ve şeffaf kurumlara, kurumlar arası koordinasyona, ihtiyaç fazlası zekâtın ihtiyaç olunan yerlere transferine ve bu işte çalışacak ehil personel istihdamına ihtiyaç vardır.

Ülkemizde devletin müdahil olduğu bir zekât uygulaması bulunmamakla birlikte, bu görev daha çok dini cemaatler, vakıflar, dernekler ya da STK’lar eliyle yürütülmektedir. Ancak halkın bu kurumlara da çok fazla teveccüh etmediği, zekâtını kendisi vermeyi tercih ettiği ya da hiç vermediği, böylece zekât potansiyelinin oldukça altında kalan bir zekât uygulamasının gerçekleştiği yapılan çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Ülkemizdeki zekât potansiyelini ortaya koyan çalışmalara bakıldığında, yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetecek bir potansiyelden bahsedildiği görülmektedir. Bu potansiyelin ihtiyaç sahiplerinin lehine değerlendirilmesi hem onların hakkının teslim edilmesi hem de sosyal yardım ve transfer harcamalarının devletin kasasına getirdiği yükün bir nebze de olsa azaltılmasında önemli bir fonksiyonu ola-

caktır. Buradan hareketle ülkemizde bu görevi üstlenebilecek kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı olabileceği yapılan alan araştırmasında bulgu olarak ortaya çıkmıştır. Diyanet Personelinin zekât hakkında mesleki ehliyetinin geliştirilmesi halinde, katkı sağlamaya yönelik isteğinin var olduğu görülmektedir.

Türkiye’de günümüz İslam ülkelerindeki çeşitli kurumsallaşma modellerini analiz edildiğinde, ülkemizde oluşturulacak zekât kurumunun hem Malezya hem de Endonezya örneklerinde olduğu gibi kamusal yapıya sahip olan zekât kurumu dışında özel kesim olanak sunulan zekât kurumlarına izin verecek bir esneklik ve kapsayıcılığın sağlanacağı model uygulanabilir. Bu uygulama ile hem çeşitli cemaatlerin zekât gelirlerine bağlı olan faaliyetlerinin finansmanı için bu gelirlerden yararlanması hem de zekât gelirlerinin toplanmasına katılmasına olanak sağlanmış olacaktır. Kamu kurumu niteliğinde olacak zekât kurumu bu özel zekât kurumlarının bütün süreçlerini denetlemek sureti ile daha şeffaf bir sürecin sağlanmasına ve FETÖ benzeri çeşitli yapıların finansman kaynaklarını suiistimal etmelerinin önü alınmış olacaktır. Malezya örneğinde olduğu gibi, zekât hesaplama programları ve kolay zekât transfer uygulamaları ile zekât fonlarının arttırılması mümkün hale gelecektir. Ayrıca ödenen zekâtın vergiden mahsup edilmesine ilişkin süreçlerde kat edilecek her bir gelişmenin, zekâtın potansiyelini artıracığı, bu alanda vatandaşa hizmet edecek projeler geliştirilmesi gerektiği bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulardandır.

Alan araştırmasında elde edilen bulgulardan bir diğeri, zekât ödemelerinin daha çok yakın akraba ve komşu gibi bireylere yapıldığıdır. Zekât mükelleflerinin zekâta müstahak olduğunu düşündüğü akraba, yakın komşu vs. belli kriterler göz önünde bulundurularak değerlendirmeye alınacak esneklikler ile asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan sosyal transfer politikalarının daha etkin bir şekilde amacına ulaşmasına olanak sağlanmış olacaktır.

Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, bir zekât kurumunun oluşturulmasında ilk muhtemel kesimi oluşturan Diyanet personelinin zekâtın kurumsallaşmasına bakışını analiz etmektir. Türkiye’nin sosyal gerçekleri, yaşanmış çeşitli tecrübeleri dikkate alındığında bu kurumun tam kamusal bir kurum niteliğinden ziyade özerk bir yapıda ve mümkünse yarı kamusal şekilde toplumun manevi önderleri, akademisyenleri ve Diyanet personelinin öncülüğünde toplanan kaynakların gerçek amacına uygun olacak şekilde tahsis edecek yapıda olmasıdır. Kamusal ve merkezi kurumun kontrolü ve denetimi altında özel zekât kurumlarının görev yapmasına imkân sağlanması kapsayıcılığı sağlamak açısından yararlı olabilir. Şeffaf süreçlerin bütün aşamalar için sağlanması hayati önemdedir. Ayrıca yereldeki bir örgütlenme; asimetrik bilgi sorunundan kaynaklanan sorunların azaltılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- AB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. “Türkiye’nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi”. Erişim 28 Temmuz 2019. https://www.ailevecalisma.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf
- Ağır, Hüseyin vd.. “İslam Ülkelerinin Makroekonomik Göstergelerinin Değerlendirilmesi”. *İsefe*. Erişim 07 Mart 2019. https://www.isefe.org/dosyalar/arsiv/2017_1/April2017-Proceedings.pdf
- Alias, Haji Mohd Rais Haji. “Malezya’da Zekâtın Kurumsallaşması”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 447-461. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Armağan, Servet. “İslam Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 67-84.
- Aydın, Murat & Odabaş, Hakkı. “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”. *Dini Araştırmalar* 21/54 (2018), 145-173.
- Aykaç, Mustafa vd.. “Gelir ve Servet Dağılımında Zekâtın Rolü”. *İsefe*. Erişim 07 Mart 2019. https://www.isefe.org/dosyalar/arsiv/2017_1/April2017-Proceedings.pdf
- Babar, Muhammad Sajjad & Kahloon, Ali Haider. “Zekâtın Pakistan’da Kurumsallaşması”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 475-488. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Bardakoğlu, Ali. “Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 940-956. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Bilen, Mahmut. “Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu”. *Türkiye İslam İktisadı Dergisi* 3/1 (2016), 17-35.
- Bilen, Mahmut & Terzi, Günay. “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Cami Cemaati Üzerine Bir Araştırma”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 5/2 (2019), 133-167.
- Bilgin, Yusuf. “Türkiye’de Zekât Çalışmaları: İHH Örneği”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 489-506. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Boynukalın, Mehmet. “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefa-i Raşidin Dönemi)”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. ed. Necmeddin Kızılkaya. 91-113. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Döndüren, Hamdi. “Müzakereler”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. ed. Necmeddin Kızılkaya. 263-268. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Erkal, Mehmet. “Zekât Bilgi ve Uygulama”. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.
- Furqani, Hafas. *Endonezya’da İslam İktisadının Günümüzdeki Durumu*. İKAM, 2017. <https://ikam.org.tr/>
- Gazali, İmam. *Kitâbu Esrâri’z-zekât, Zekâtın Sırları*. Çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2017.
- Genç, Mehmet. “İktisadi Açından Osmanlı’da Zekât Uygulamaları”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 255-261. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Gümüş, Niyazi vd.. “The Role of Zakat Potential Reducing Poverty in Turkey”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 2 (2019), 90-110.

- Hazali, Amran. "Malezya'da Zekât Çalışmaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. ed. Necmeddin Kızılkaya. 507-520. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Hudayati, Ataina - Tohirin, Achmad. "Management of Zakah: Centralised vs Decentralised Approach". *Universiti Kebangsaan Malaysia*. Erişim 17 Mart 2019. <http://www.ukm.my/hadhari/wp-content/uploads/2014/09/proceedings-seminar-waqf-tawhidi.pdf#page=63>.
- Hussein, Mohammed Younus. *Zekâtın Ekonomik Hayata ve Devlet Bütçesine Etkisi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Itani Fadi. "Can Charitable Donations From Muslims Compensate for an Uncertain Giving Environment". *Huffingtonpost*. Erişim 20 Şubat 2019. https://www.huffingtonpost.co.uk/fadi-itani/can-charitable-donations-_b_1686963.html
- Juwaini, Ahmad. "Endonezya'da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 463-474. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Karadağ, Ali Muhyiddin. "Kapsamlı Kalkınmada Etkin Rolü Olacak Zekât Kurumu Oluşturma Önerisi - Uygulama Temelli Bir Çalışma". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 957-1057. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kardavi, Yusuf. *Devrûz-zekâti fi ilaci'l-müşkülâti'l-ihtisadiyyeti, Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*. Çev. Yunus Araz. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2017.
- Kaya, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Zekât". *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 323-343. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kazıcı, Ziya. "Osmanlı Devleti'nde Zekât". *Din ve Hayat* 29 (2016), 34-37.
- Nufusu.com. "Dünya Nüfusu". Erişim 28 Temmuz 2019. <https://www.nufusu.com/dunya-nufusu>
- Ortakaya, Ülkü İstiklal. *İslâm'da Sosyal Politika Uygulamaları: İslâm Ülkeleri ve Türkiye*. Ankara: Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Özdemir, Ahmet. "Zekât ve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması". *AKEV Akademi Dergisi* 1/1 (2013), 1-10.
- Özdemir, Süleyman. *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO Yayınları, 2004.
- Powell, Russell. "Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence". *Seattle University*. Erişim 11 Şubat 2019. <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1089&context=faculty>
- Rahman, Azman Ab & Omar, Syed Mohd Najib Bin Syed. "Tawhid Epistemology In Increasing The Number of Zakat of Wealth Payers And Its Contribution Toward The Development of Malaysia Economy". *Universiti Kebangsaan Malaysia*. Erişim 17 Mart 2019. <http://www.ukm.my/hadhari/wp-content/uploads/2014/09/proceedings-seminar-waqf-tawhidi.pdf#page=63>.
- SBB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı. "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2019". Erişim 28 Temmuz 2019. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/01/Tablo-5-46-47-SosyalG%C3%BCvenlikKurulu%C5%9Flar%C4%B1Gelir-GiderDengesi.xls>

- Shaikh, Salman Ahmed - Ahmad, Qazi Masood. “Yoksulluk Açığını Finanse Etmek İçin İT Ülkelerinde Toplanan Zekât Potansiyelinin Tahmini”. *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. Ed. Lütfi Sunar. 225-251. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Shirazi, Nasim Shah & Yasin, Hafiz M. “Fiscal Structure and Social Welfare Program in The Former State Of Swat (Pakistan) A Case Studywith Implications for Muslim Countries”. *Universiti Kebangsaan Malaysia*. Erişim 17 Mart 2019. <http://www.ukm.my/hadhari/wp-content/uploads/2014/09/proceedings-seminar-waqf-tawhidi.pdf#page=63>.
- Shirazi, Nasim Shah. “Integrating Zakat and Waqf in to the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries”. *Islamic Economic Studies* 22/1 (2014), 79-108.
- Statistic Times. “Projected GDP Ranking (2019-2024)”. Erişim 28 Temmuz 2019. <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>
- Tabakoğlu, Ahmet - Turan, Melih. “Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. Ed. Necmeddin Kızılkaya. 899-939. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Tutkun, Mustafa. “Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürü Mustafa Tutkun’la Söyleşi” (Fulya İbanoğlu-Hilal Fersatoğlu, Görüşme Transkripsiyonu). *Din ve Hayat* 29 (2016), 74-86.
- TÜSEV, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. “Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik Araştırması”. Erişim 16 Eylül 2018. https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/turkiyede_bireysel_bagiscilik_ve_hayirseverlik.pdf
- Uluslararası Şeffaflık Derneği. “Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler”. Erişim 28 Temmuz 2019. <http://www.seffalik.org/wp-content/uploads/2017/02/Turkiyede-dolayli-ve-dolaysiz-vergi.pdf>
- UNDP, United Nations Development Programme. “Human Development Index”. Erişim 28 Temmuz 2019. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
- World Bank. “Country Data 2017”. Erişim 08 Nisan 2019. <https://data.worldbank.org/country>
- Yalçın, İsmail. “Malezya Kurumsal Zekât Uygulaması Üzerine”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (2016), 235-270.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslam’da Zekât Müessesesi*. İstanbul: Çığır Yayınları, 1977.
- Yesuf, Abdurrahman Jamal. *Sudan’da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu*. İKAM, 2017. <https://ikam.org.tr/>
- Yiğit, Yaşar vd.. *Zekât İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

A Research on The Institutionalization of Zakāt in Turkey and Religious Staff's Perspective (A Case of Kocaeli)

(Extended Abstract)

Zakāt is a monetary service, a well-off Muslim performs this by giving some of their wealth to the right holders in order to gain Allah's approval and gratification. Considering the historical process of zakāt service regarding to the Holy Prophet's deeds, it was made a fardh during the Medinan period. Besides, during the period of the Holy Prophet and caliphs, zakāt had been collected by the state, through the state zakāt officials. However, the zakāt-state relationship has weakened over time and the service was gradually executed on an individual level. The Ottoman practices also show no institutionalization, with the citizens performing the zakāt service individually.

While zakāt is versatile practice, its most striking aspect is its contribution to ensure income justice within the society and to diminish poverty. Poverty and income injustice are the main problems affecting the society in our country and around the world. As a result, several institutions founded by non-governmental organizations as well as the state emerged in Islamic countries besides the modern social security and social welfare institutions in order to provide social justice in society. Despite the existence of these institutions, social justice and poverty problems keep their gravity in Islamic countries. It was observed that the social security institutions have significant fiscal deficits and fall insufficient in overcoming the mentioned issues. In addition to the said institutional developments, from the second half of the 20th century on, there have been some attempts to give a legal basis and an institutional structure to the concept of zakāt. In some part of the member countries of the Organization of Islamic Cooperation, zakāt has a legal basis and is being collected by legal enforcement while in some countries, zakāt has a legal basis but the zakāt obligation is performed by a voluntary basis. When their human capital and underground sources are evaluated, those member countries with very rich human capital and underground sources are seen to lag behind other countries considering these countries' wealth levels and per capita income. Human Development Reports also verifies this observation. On research work focused on certain member countries of the Organization of Islamic Cooperation, it has been stated that the zakāt potential is not being discovered fully, that the potential zakāt amount is much more than they actually collected amount. While it is not entirely possible to eradicate poverty and income injustice by founding zakāt institutions, it is stated by many scientific kinds of research that such institutions may bring about an improvement in the living standards of many. A study made on 19 Islamic countries including ours has revealed that in a number of countries except for certain African and

Asian countries, poverty may at least be diminished. Indeed, it is observed that in countries where zakât is institutionalized, the collected amount became significantly higher and the collected zakât amount does not fluctuate much with economic crises.

Examining the experiences of countries that have given an institutional identity to zakât, it is clear that every country has set up different institutional structures regarding their own socio-economic and cultural structure as well as religious references. While legal obligation is in the foreground in the practice of certain countries, others respected the principle of voluntarism. However, although there are 57 member countries to the Organization of Islamic Cooperation, it has been seen that only 20 have made an effort towards institutionalization. In this study, the institutionalization experiences of certain Islamic countries regarding zakât, specifically Malaysia and Indonesia have been researched. Moreover, the organizational methods of zakât institutions, the institutional relationship between public and private zakât institutions and their ways of working were analyzed.

Regarding the historical experience in our country, although no individual zakât institution is visible in the Ottoman State, certain scholars express that certain taxes paid to the state may be considered as zakât, implying that zakât was collected by the state; the opponents of this approach insist that the Ottoman State had no institutional collection of zakât and those taxes do not bear any zakât characteristics. The experience of the Republic of Turkey does not reveal a zakât institution either. The personal performance of the zakât service brings along certain problems. Problems arising in the calculation, distribution, lack of information, not seeing oneself obliged to the service, and the wrong relationship to wealth are basic issues arising in the execution of the zakât service. To eliminate these problems, the revival of the practices of the prophetic period, and the emergence of an institutional structure for zakât are important in many aspects.

In this study, the Turkish Directorate of Religious Affairs staff’s view who responsible for offering the citizens religious services was analyzed through a field survey. The Turkish Religious Foundation collects zakât, fitra, and various alms nationally and internationally and the collected alms are distributed to the needy through partner institutions on a national and international level through the Directorate’s staff. The Foundation has a well-established experience in charity work. Taking this as a point of departure, although the main body of the study should consist of Directorate staff working countrywide, through a “convenience sampling” which is a non-probabilistic sampling method made among the staff working in Kocaeli due to limited resources, a survey was conducted with the participation of 339 staff members. The first impressions of the study are that Directorate of Religious Affairs employees execute their zakât service individually to a very high percentage, that the

participants are mostly positive in forming a zakāt institution that they deem it appropriate to found the institutionalization of zakāt within the body of the Directorate and that zakāt should be tax-deductible. The foundation of a zakāt institution in our country as proposed by this article by taking into account the sociology of our country shall benefit both from including the existing capacity of the private organizations (sects and non-governmental organizations) and from forming it into a public structure. The necessity of a public zakāt institution collecting the zakāt as a supreme institution and supporting transparency and efficiency by taking an active role in the distribution and supervision is emphasized.